

De la *close reading* la *distant reading*. Mutații ale studiilor comparatiste

Alexandru VĂSIEȘ

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj Napoca, Facultatea de Litere
 “Babeș-Bolyai” University, Cluj-Napoca, Faculty of Letters
 Personal e-mail: alex_vasies@yahoo.com

From Close Reading to Distant Reading. Evolutions in Comparative Studies

The theme of my proposal concerns quantitative methods and digital analysis in the recent literary theory. Starting from the assumption of the impossibility of accessing traditional ways of reading a textual corpus in its integrity (here I refer both to the exponential growth of interest for ex-centric literature, following the explosion of post-colonial studies, and to the discovery, as a result of several quantitative analyses, of a serious number of exponents for the central literatures), the quantitative research, and also the updated version of the literary analysis by means of the informational technology offers an ample theoretical area that deserves to be debated and disseminated in the Romanian academic field. From a comparatist perspective, I will try to trace the specific characteristics for the new paradigm of digital humanities and for the way in which the new methods of research can generate mutations of the comparatist discourse. My attempt is to make clear the concepts of quantitative research (distant reading, close reading) and digital humanities, and also to highlight the specific characteristics of the notions that are in the scope of this concept. Furthermore, I will try to question the relation between the methodological turn related to the most recent technologies and the traditional ways of reading and interpretation. Last but not least, I attempt to highlight the relation of influence between theories which precede the assessment of the concept digital, per se, and the ones that lead the research towards employing technological resources.

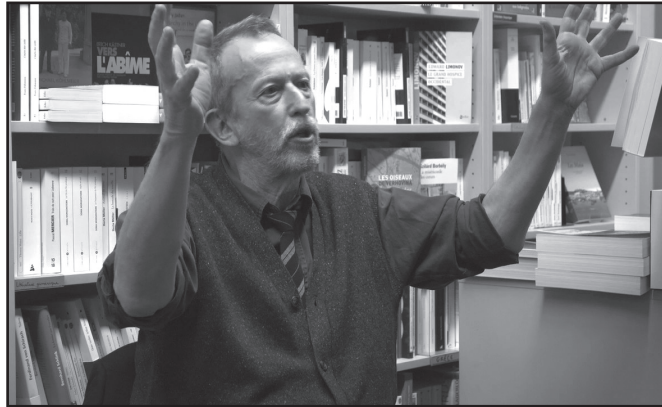
Keywords: distant reading, close reading, digital humanities, world literature, comparative literature

Într-un raport celebru¹ înaintat Asociației Americane de Literatură Comparată, în 1993, Charles Bernheimer, încercând să legitimeze disciplina Literaturii Comparate, oferă un manifest teoretic și metodologic pentru studiul acestui domeniu. Referindu-se în mod explicit la două rapoarte precedente (unul din 1965² și celălalt din 1975³), Bernheimer subliniază ipostaza sensibilă a literaturii comparate, pusă în fața unor „amenințări” pe care și predecesorii săi le evidențiaseră și încercaseră să le rezolve prin păstrarea unei rigori a disciplinei, în sensul că literatura comparată, așa cum fusese înțeleasă începând cu anii ‘50, trebuia să

promoveze o dimensiune poliglotă (de unde și reticenta față de lectura și predarea operelor în traducere), să rămână „alertă” la programele interdisciplinare și, nu în ultimul rând, să practice o mefiență față de intruziunea teoriei în spațiul său, considerat, pe bună dreptate, unul elitist, care promovează o puritate disciplinară (de ordin lingvistic și metodologic).

Soluțiile oferite de Bernheimer la anxietățile subliniate de predecesorii săi (Greene și Levin) ar consta în reînnoirea câmpului comparatist prin asumarea unei dinamici a asocierilor, atât instituționale cât și intelectuale, care definesc disciplina, prin încorporarea

Sursă foto: La Littérature au laboratoire #5 (13/10/2016) – Franco Moretti

unor practici menite să confere literaturii comparate o flexibilitate și o alonjă care să îi permită accesul la noi metode de interpretare și de contextualizare. Miza principală a demersului lui Bernheimer vine în întâmpinarea mutațiilor datorate abordărilor muticulturale, interdisciplinare, globalizante la care cercetătorii din domeniul literaturii comparate trebuie să se racordeze, cu scopul de a se putea raporta cât mai adecvat pe de o parte la literaturile ex-centrice – care au generat, în urma exploziei studiilor postcoloniale, un interes în creștere exponențială – și, pe de altă parte, la noi forme de interpretare și de operare cu un volum informațional în continuă dezvoltare.

Pe lângă sublinierea importanței traducerilor și a unei recomandări de largire a câmpului de chestionare – care, ține să accentueze Bernheimer, nu urmărește abandonarea analizei atente, de tip *close reading* a textelor, ci, mai degrabă, identificarea contextelor ideologice, culturale și instituționale în care sensul este produs⁴ –, teoreticianul american ridică și problema transformărilor pe care evoluția tehnologică, în special cea computerizată, le poate aduce în domeniul literaturii comparate. Trecând dincolo de anecdotică referitoare la justificarea unei discipline care, în ciuda faptului că i se „deplânge” în mod constant moartea, de unde și cererile și nevoile de reinventare și legitimare permanente, este astăzi mai dinamică și mai fluidă decât oricând (Bernheimer anticipând parcă dezvoltările ulterioare), mă interesează, în textul de față, modul în care literatura comparată se adaptează și intră în dialog cu noile concepte datorate impactului digital și proliferării dimensiunii informaționale, precum și provocările care, la intersecția cu domeniul *digital humanities*, capacitează un nou spațiu de dezbatere, în interiorul căruia sunt problematizate chestiuni precum ipostaza cercetătorului comparatist, constituirea informației și modurile de consumare ale acesteia, dar și posibilele soluții de armonizare între hermeneutică și instrumentele tehnologice specifice domeniului digital.

Revendicându-se de la proiectul italianului Roberto Busa, care, în 1949, cu sprijinul companiei

IBM, indexează întregul corpus de scrieri al Sfântului Toma D’Aquino, principalii cercetători din domeniul *digital humanities* (i-aș numi aici pe Matthew L. Jockers⁵, Vincent Miller⁶ sau Stephen Ramsay⁷) asumă faptul că numărul tot mai mare de texte care pot fi accesate în variantă electronică și noile modalități de operare cu aceste texte prin intermediul computerelor ridică noi probleme în câmpul cercetării literare. Dintre cele aproximativ 130 de milioane de titluri distincte existente în lume, se estimează că Google Books a indexat deja mai bine de 25 de milioane de cărți, ceea ce înseamnă că un cercetător are acces, aproape instant, la un volum informațional nemaîntâlnit până acum. La ce se referă însă conceptul de *digital humanities* și care sunt trăsăturile prin care această noțiune se definește în contemporaneitate, în raport cu ce, și, mai mult, în ce fel instrumentarul său poate fi apropiat de literatură?

După cum poate fi ușor observat, *digital humanities* e un câmp eterogen, care prezintă o abundență de practici convergente⁸ (cum le numește Todd Presner, unul dintre cele mai importante nume care teoretizează acest câmp în raport cu literatura) care acționează într-un univers în care publicația tipărită nu mai constituie mediul primar prin intermediul căruia cunoașterea este produsă și diseminată. Nelimitându-se însă exclusiv la studierea culturii digitale, instrumentele și tehnicile digitale contribuie la o redefinire a metodelor tradiționale de operare cu conținutul științelor umane. *Digital humanities* marchează o depășire a privilegierii textului în sens hermeneutic, accentuând importanța metodelor grafice de producere și organizare a cunoașterii, caracterizându-se prin interesul pentru construirea unor instrumente transferabile, deci supuse unor negocieri permanente, a unor medii și platforme care pledează pentru cercetarea în colaborare, dar și pentru ceea ce se numește „data curation”, adică activitățile care descriu organizarea și integrarea datelor colectate din diverse surse, adnotarea acestor date, precum și publicarea și prezentarea lor, dar și capacitatea de a permite adăugarea ulterioară a unor valori la modelul rezultat în urma analizei.

Cele mai vehiculate concepte, născute din intersecția studiului literaturii cu *digital humanities* sunt cele de *distant reading* (definit de Franco Moretti, profesor la Stanford University), respectiv *macroanaliza* (o nouă metodă de cercetare teoretizată de Matthew L. Jockers). Conceptualizând *distant reading*-ul (adică studiul cantitativ) în opoziție cu cel calitativ, de tip *close reading*, Moretti propune ipoteza că eșantionul pe care studiile literare îl cercetează este unul extrem de redus, reprezentând doar o parte din numărul total de romane care merită investigat. Deja celebra afirmație a lui Moretti, conform căreia „să citești mai mult nu reprezintă o soluție”⁹, sugerează necesitatea unei metode critice opusă *close reading*-ului, un tip de analiză care a fost practicat în majoritatea cazurilor în cercurile comparatiste. Pentru Moretti, analiza globală a literaturii trebuie să depășească un instrumentar de acest fel, sacrificând astfel textul pentru a desfășura „un proces deliberat de reducere și de abstractizare”¹⁰, menit să depășească problema unui canon restrâns. Procedul *distant reading*-ului poate duce la o cartografiere pragmatică a temelor, genurilor și chiar mecanismelor stilistice, chiar și fără o lectură directă a textelor, atâta timp cât sinteza se realizează în baza unei documentări prealabile a specialiștilor în literaturile naționale. După cum arată și Alex Goldiș într-un articol care abordează tema *digital humanities*, dacă noua știință a literaturii pe care o propune teoreticianul italian naturalizat american este una „prin excelență tributară diviziunii muncii: optând pentru o abordare globală a literaturii [...] atunci va trebui să ne asumăm munca cu prefabricate literare, renunțând la contactul direct cu textul. La modul cât se poate de concret: pentru a putea verifica o teză generală cu privire la raportul dintre formă și fond, între autohtonism și date împrumutate în roman, Moretti va trebui să se adreseze istoricilor literari naționali care au documentat acest raport pe opera vie.”¹¹

Matthew L. Jockers, mai radical decât Moretti în definirea conceptului de *macroanaliză*, propune ca ipoteză de lucru ideea că volumul de informație aflat în continuă expansiune afectează în mod evident câmpul literar, în sensul că metoda decupajului semnificativ, canonic este anacronică. Totuși, pentru Jockers, studiul cantitativ nu se opune celui calitativ (*close reading*-ului), ci avem de-a face cu o relație complementară. Referindu-se la Jockers, în același eseu, Goldiș subliniază faptul că pentru cercetătorul american „*digital humanities* n-au neapărat pretenții de științificitate sporită, ci mai degrabă ambiția de a umple niște goluri, imposibil de observat și de analizat până acum.”¹² În cadrul *digital humanities*, *distant reading*-ul ignoră așadar în mod explicit caracteristicile specifice ale unui text individual, cu scopul de a opera cu direcții și pattern-uri mai ample dintr-un corpus de texte. *Distant reading*-ul nu reprezintă, totuși, doar o

„digitalizare” a metodologiilor umaniste tradiționale, ci un nou mod de cercetare, prin intermediul instrumentelor computerizate, care permit ridicarea unor noi întrebări despre istoria ideilor, despre limbajul folosit sau despre valorile culturale și diseminarea lor într-o anumită epocă. Într-adevăr, *distant reading*-ul poate implica lipsa chiar totală a lecturii directe, dar, în același timp permite cercetătorilor să observe scheme și relații care nu sunt deductibile prin analiza unui singur text. În plus, o arată și Jockers, umanistul care folosește metodele digitale este capabil să alterneze între macro și micro, să desfășoare o analiză locală, dar și una globală, cu alte cuvinte să treacă de la *close reading* (o microanaliză caracterizată de eșantioane reduse, selective) la legi generale de dezvoltare¹³.

În ce fel comunică aceste noi metode și ipoteze de analiză cu literatura comparată și care sunt modificările pe care apropierea de *digital humanities* le aduc acestei discipline? În primul rând, referindu-mă la diviziunea muncii pe care Franco Moretti o propune pentru abordarea globală a literaturii, trebuie spus că statutul cercetătorului (fie el specialist într-una sau mai multe literaturi naționale) este problematizată și chiar redefinită, nu doar prin prisma abilităților tehnice care i s-ar putea pretinde, problematizându-i astfel identitatea profesională, ci mai ales datorită colaborării pe care procedul teoretizat de Moretti o implică. Noile tehnologii creează un spațiu de interacțiune care poate facilita o practică prin intermediul căreia teoriile de învățare și cele instrucționale¹⁴ câștigă în eficiență și în durabilitate, desfășurându-se în opoziție cu modelul de lucru care încă predomină printre comparațiști și care presupune o lectură și o reflecție individuală asupra textelor abordate. Dintr-un anumit punct de vedere, un astfel de scenariu (bazat pe colaborare) favorizează predarea literaturii comparate, întrucât presupune familiarizarea cu o multitudine de platforme care oferă abordări non-lineare, specifice digitalizării¹⁵, promovând dimensiunea comparativă a cursurilor de literatură și, în același timp, facilitează o înțelegere solidă a temelor, contextelor și altor tipuri de informație literară care rezultă din abordarea critică a unui material exhaustiv. Din această perspectivă, prin asimilarea noilor tehnologii și metode de analiză, literatura comparată atinge statutul unei comunități în care inițiativele bazate pe interacțiune și pe participare creează un context de negocieri comparatiste. Prin aceste schimburi, cercetătorii din cadrul disciplinei contribuie la definirea unei identități a câmpului de cercetare, adoptând simultan și o poziție critică față de informație și de tipurile de comunicare și înțelegere pe care le înaintază noile tehnologii în realitatea contemporană¹⁶.

De asemenea, pragmatismul metodelor digitale de analiză ridică probleme care vizează funcția instrumentală a canonului literar, și modul de

Sursă foto: <http://archive.news.indiana.edu/releases/iu/2017/01/franco-moretti-patten-lectures.shtml>

raportare la literaturi marginale în raport cu literaturile considerate centrale. În acest sens, apropierea literaturii comparate de *digital humanities* pare să creeze un context relevant pentru conceptul de *world literature*, care presupune o raportare cât mai completă la producția literară globală, dincolo de un canon occidental considerat ca o formă de hegemonie eurocentrică, căruia Damrosch (probabil cel mai vehiculat nume al acestei paradigme¹⁷) îi opune forme precum hiper-canonul sau contra-canonul. Se poate spune, deci, că prin intermediul metodelor cantitative de analiză specifice *digital humanities*, literatura comparată își lărgeste nu doar câmpul de investigare, cum îl numea Bernheimer, ci și obiectivele. Căutările și formele de chestionare a materialului literar supus analizelor devin mai complexe, urmărind corelații statistice, analize semantice și pattern-uri cu scopul de a reduce distanța dintre opere canonice și cele marginale și de a marca, dacă nu le pot rezolva, inegalitățile culturale și literare inerente mediului literar.

Faptul că în noul context tehnologizat o informație poate fi transportată dintr-o sursă în alta aproape instant, că poate fi reprodusă și formatată și adaptată după interesul cititorului și cercetătorului creează un spațiu în care un text poate fi perceput din primul moment al lecturii dintr-o perspectivă comparatistă. Bunăoară, un text care poate fi accesat atât în limba originală în care a fost scris, cât și în traducere într-o formă digitală oferă o platformă comparatistă în care înțelegerile și operațiunile de lectură pe care cititorul le desfășoară generează multiple interpretări¹⁸ și îl pun pe cititor în fața mai multor tipuri de limbaj, depășind astfel simpla înțelegere a textului (pe care, totuși, printr-o astfel de lectură o potențază). În același fel, fuzionarea textului cu imagini și cu sunete, propune o situație în care textul este recontextualizat și revalorificat de prezentarea sa multimediată, consolidând natura și abordarea comparatistă a textului respectiv. Pentru cititorul și scriitorul care împart o „perspectivă globală”¹⁹, prin intermediul *digital humanities* se poate

ajunge la posibilitatea de a manipula formatul textului și de a-l valorifica pe paliere diferite. Totuși, datorită suspiciunii față de formatul digital²⁰ care se perpetuează încă mai ales în universitățile cu specific umanist, textul printat este încă preferat în defavoarea celui digital. Soluția ar consta într-un proces de diseminare care să verifice informația oferită independent de format, pentru a reduce rezistența față de folosirea noilor forme de tehnologie. Întrucât, la fel ca *digital humanities*, literatura comparată poate fi descrisă prin capacitățile sale de negociere culturală, atât în teorie, cât și în practică, cele două discipline se pot armoniza foarte ușor, în ciuda aparentelor probleme și suspiciuni pe care importurile metodologice digitale le-ar putea ridica în cazul unei discipline umaniste.

Literatura comparată, la fel ca majoritatea disciplinelor umaniste, se definește în zilele noastre prin procese de constituire multi, inter sau trans-mediale, prin forme de interacțiune și de dezvoltare a căror practici discursive, inclusiv cele legate de vizualizare, formează o rețea complexă, inter-medială, de „practici semnificative care construiesc realități, nu doar simple reprezentări”²¹. Felul în care discursul inter-medial este produs, procesat și transmis este relevant pentru o disciplină cum este literatura comparată, ale cărei interese nu s-au limitat doar la textele literare, ci au abordat și zone dintre cele mai diverse și mai diferite de literatură. Tocmai caracterul multifacțat, multi-modal al culturii, care este puternic marcat de tehnologie, fie că vorbim de literatură, muzică sau film, este cel care apropie literatura comparată și *digital humanities*.

În concluzie, aș afirma că apropierea literaturii comparate de câmpul teoretic și metodologic al *digital humanities* reprezintă tocmai o legitimare, o justificare a nevoii existenței disciplinei – cum încerca să o legitimeze și Bernheimer, care implică nu doar ambiția de a aborda mai multe date, mai multă informație și mai mult text, ci și de a oferi o platformă relevantă pentru concluzii semnificative. Nefiind astfel vorba de înlocuirea sau de abandonarea interpretării, a

producerii de sens, ci de o potențare a instrumentelor care facilitează acest proces, prin mobilizarea unor resurse nemaiîntâlnite până acum.

Acknowledgement: Această lucrare a fost realizată cu sprijinul Bursei Studențești de Excelență/Performanță – *UBB Student Fellowship*, din cadrul Institutului STAR-UBB, pentru anul universitar 2016-2017.

Note:

1. Charles Bernheimer, „The Bernheimer Report, 1993”, în *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, ed. Charles Bernheimer, Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1995, p. 39-48.
2. Harry Levin, „The Levin Report, 1965”, în *op. cit.*, p. 21-27.
3. Thomas Greene, „The Greene Report, 1975”, în *op. cit.*, p. 28-38.
4. *Ibidem*, p. 41.
5. Matthew L. Jockers, *Macroanalysis, Digital Methods and Literary History*, Chicago: University of Illinois Press, 2013.
6. Vincent Miller, *Understanding Digital Culture*, Los Angeles: SAGE Publishing, 2011.
7. Stephen Ramsay, *Reading Machines. Toward an Algorithmic Criticism*, Chicago: University of Illinois Press, 2011.
8. Anne Burdick, Johanna Drucker, Peter Lunenfeld, Todd Presner, Jeffrey Schnapp, *Digital Humanities*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2012, p. 122.
9. Franco Moretti, *Distant Reading*, London: Verso, 2013, p. 43.
10. *Ibidem*, p. 44.
11. Alex Goldiș, „Digital Humanities – o nouă paradigmă teoretică”, în *Revista Transilvania*, nr. 12/2014.
12. *Ibidem*, p. 3.
13. Jockers, *op. cit.*, p. 25: „Broad attempts to generalize about a period or about a genre by reading and synthesizing a series of texts are just another sort of microanalysis. This is simply close reading, selective sampling, of multiple “cases”; individual texts are digested, and then generalizations are drawn.”
14. Graciela Boruszko, „New Technologies and Teaching Comparative Literature”, în *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 15.6 (2013), p. 4.
15. *Ibidem*, p. 6.
16. *Ibidem*, p. 8.
17. David Damrosch, *What is World Literature?*, Princeton: Princeton University Press, 2003.
18. Steven Tötösy de Zepetnek și Graciela Boruszko, „Paradigm Shift in comparative Humanities: Digital

Humanities, Pedagogy with New Media Technology, and Publishing Scholarship Online”, pe platforma <https://stateofthediscipline.acla.org>.

19. *Ibidem*.

20. Susan Schreibman, Ann M. Hanlon, „Determining Value for Digital Humanities Tools: Report on a Survey of Tool Developers”, pe platforma <http://digitalhumanities.org>, vol. 10, nr. 2, 2010.

21. Tötösy de Zepetnek și Graciela Boruszko, loc. cit.

Bibliography:

- ***, *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, ed. Charles Bernheimer, Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1995.
- Boruszko, Graciela, „New Technologies and Teaching Comparative Literature”, în *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 15.6 (2013).
- Burdick, Anne, Johanna Drucker, Peter Lunenfeld, Todd Presner, Jeffrey Schnapp, *Digital Humanities*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2012.
- Damrosch, David, *What is World Literature?*, Princeton: Princeton University Press, 2003.
- Goldiș, Alex, „Digital Humanities – o nouă paradigmă teoretică” / „Digital Humanities - A New Theoretical Paradigm”, în *Revista Transilvania*, nr. 12/2014.
- Jockers, Matthew L., *Macroanalysis, Digital Methods and Literary History*, Chicago: University of Illinois Press, 2013.
- Miller, Vincent, *Understanding Digital Culture*, Los Angeles: SAGE Publishing, 2011.
- Moretti, Franco, *Distant Reading*, London: Verso, 2013.
- Ramsay, Stephen, *Reading Machines. Toward an Algorithmic Criticism*, Chicago: University of Illinois Press, 2011.
- Schreibman, Susan, Ann M. Hanlon, „Determining Value for Digital Humanities Tools: Report on a Survey of Tool Developers”, pe platforma <http://digitalhumanities.org>, vol. 10, nr. 2, 2010.
- Tötösy de Zepetnek, Steven, Graciela Boruszko, „Paradigm Shift in comparative Humanities: Digital Humanities, Pedagogy with New Media Technology, and Publishing Scholarship Online”, pe platforma <https://stateofthediscipline.acla.org>.

